

9. 4. 1960

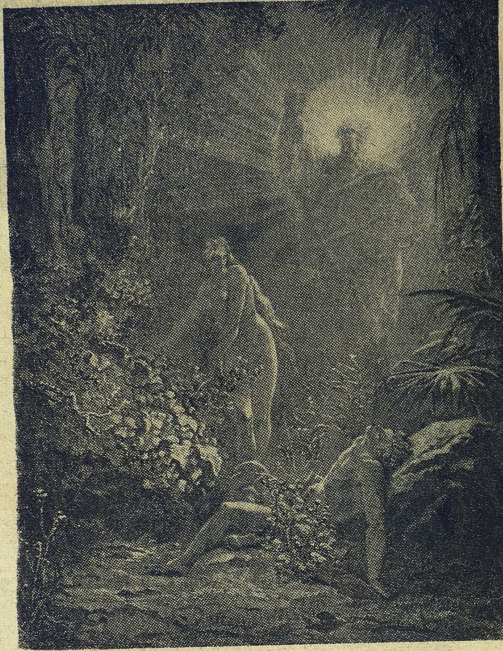
Darwinism, kristendom och moral

I denna och en följande artikel behandlar Herbert Tingsten darwinismens inflytande på religiös, moralisk och politisk debatt.

DET ÄR ALLMÄNT bekant att Darwins lära mottogs med stark ovilja och kritik inom de kristna samfundet och av de tongivande teologerna, som för övrigt på sin sida kunde enrollera ett stort antal naturvetenskapliga auktoriteter. I England uppstod efter utgivandet av "The Origin of the Species" en förbittrad strid, i vilken biskop Wilberforce och andra ledande kyrkomän stod i första ledet bland darwinismens angräparer. Väl känt är också att den kristna inställningen till utvecklingsläran efter hand förändrats denna lära har, om också i modifierad form, godtagits och tillika bidragit att ändra eller uppmjuka kristna verklighetsförställningar och dogmer. Någon allmän "försoning" har likväl inte ägt rum; det är tillräckligt att erinra om att ännu i vissa nordamerikanska stater evolutionsläran, såsom stridande mot skapelsetron, är förbjuden vid undervisningen i statsskolorna.

Någon mera generell undersökning av detta idehistoriska förlopp torde inte finnas. Vad särskilt England beträffar har emellertid ett viktigt bidrag givits i Gertrude Himmelfarbs till Darwinjubileet publicerade utmärkta arbete "Darwin and the Darwinian Revolution". En del uppgifter för Amerika finns i Richard Hofstadters bok "Social Darwinism in American Thought" (1955), som dock särskilt gäller darwinismens mottagande i och inflytande på den politiska debatten. I Sverige har Tord Simonssen i avhandlingen "Face to Face with Darwinism" (1958) presenterat en mängd intressanta uppgifter om "den kristna frontens" hållning till Darwin under 1800-talet, ehuru arbetets syfte närmast är att diskutera principproblem vid sidan av denna fråga.

Själv utvecklingsläran, och särskilt tanken om människan som en ren produkt av det naturliga urvalet inom djurvärlden, syntes strida mot klara utsagor i Bibeln. Enligt Bibelns släkteregister och tidsuppgifter skulle, skrev exempelvis en svensk prästman, människan ha skapats för omkring sex tusen år sedan; det gick inte ihop med Darwins teori. Vad blev det av paradiset, av syndafallet, av skaparen och skapelsen? Hur skulle man kunna tänka sig ett liv efter detta just för människan? De enklare av dessa svårigheter kunde lätt lösas genom hävdandet att

Skapelsen — illustration av Gustave Doré till Första Mosebok.

Bibelns författare inte i alla punkter varit väl underrättade eller att de använt ett bildspråk och att Bibeln tidigare tolkats fel. Sålunda påstod man att de "dagar" som skapelsen enligt Bibeln omfattat i själva verket var väldiga tidrymder och att Bibelns uttalanden om att skapandet förlupit successivt med människan som sista produkt väl överensstämde med utvecklingsläran; själv kommer jag ihåg vår kristendomslärares triumf vid tanken att Gud, som talade genom Bibeln, alltså förkunnat darwinismen före Darwin. Svårare var att kombinera de kristna satserna om Guds ingripande och ledning med både utvecklingsläran i och för sig och Darwins teori om ett urval genom kamp för tillvaron. Det blev emellertid, åtminstone enligt apologeternas mening, möjligt genom att själva utvecklingsprocessen tänktes bestämd av Gud och likaså genom att Gud antogs i vissa fall ha direkt inskridit, särskilt genom att ge människan en odödlig själ. Speciellt besvärligt var det att förena "den kristna kärleksläran" med uppfattningen att vår värld formats genom brutal kamp och de icke livsdugligas utrotande, men här stod man inför det gamla problemet om hur en allsmäktig och god Gud kunde frambringa och tillåta onda ting.

Darwinismen bidrog utan tvivel till — eller blev motivet för — att

gen att utvecklingsteorin förklarar ursprunget till allting — men det har från auktoritativt håll fastslagits att Darwins lära kan godtas under förutsättningen att "Gud sedan evighet avsett att skapa människan" och att Guds allmakt klarast uppenbaras i naturlagarna; det är alltså tillräckligt att erkänna "människosjälens gudomliga ursprung". Protestantiska teologer uttrycker sig enligt Himmelfarb i regel på liknande sätt. Utvecklingen själv

blir ett bevis på Guds existens och allmakt. Hofstadter illustrerar tesen med några citat: "Översatt utvecklingsläran i religiös tro, och ni finner läran om Guds rike"; "lagarna om naturligt urval är helt enkelt Guds metod att klarlägga sitt val och sitt gillande. De naturligt valda är Guds utvalda." Den sist citerade satsen antyder en inom kalvinistisk teologi framträdande tendens att i selektions-teorin se en motsvarighet till och en bekräftelse på predestinationsläran.

Det är omöjligt att dra några privat- eller samhällsmoraliska slutsatser från Darwins lära. Detta redan på grund av lärans i vissa hänseenden obestämda innebörd. Att de mest dugliga, "the

T. H. Huxley.

många lämnade eller fjärmade sig från kristendomen. Viktorianska storheters anteckningar och brev innehåller gripande beaktelser på den punkten. De mest långtgående blev agnostiker, ett uttryck som Huxley hittade på för att göra ateismen respektabel. De kristna läroverksamheterna, kan också med säkerhet påstås, i den riktningen att en del föreställningar som ansågs oväsentliga utrensades. Sannolikt påverkades de också i stor utsträckning därhän att Gud flyttades längre bort från mänskligheten, blev en garant för naturlagarna mera än en ständigt ingripande makt. En liknande Guds reträtt hade ägt rum efter Newtons upptäckter. Gud blev, som det sagts om 1700-talets deism, en konstitutionell monark: han regerade, men styrde inte. Denna förändring av Guds bilden gällde dock antagligen mera den teologiska konstruktionen än trostankarna hos den stora massan.

Det väsentliga är att fastslå att man på kristet håll alltmer godtagit utvecklingsläran och ofta rent av infogat den i sina system. Den katolska kyrkan — vars förhållande till Bibeln var mindre intimt och bindande än protestanternas — har aldrig uttryckligen utdömt darwinismen, även om den påvliga encykliken år 1864 mot "framsteg, liberalism och modern civilisation" möjligen kunde antas omfatta denna lära. En encyklika av år 1950 fördömer föreställning-

fittest", överlever i kampen för tillvaron gäller de biologiska varianterna och arterna, inte de enskilda, folken och människoraser; även om många lockats att i någon allmän moralisk mening likställa de dugliga med de bästa, innebär uttrycks sättet i själva verket inte mer än det tautologiska fastställandet av att de som överlever är lämpade att överleva. Men därjämte måste som i alla liknande sammanhang betonas att det faktiskt existerande inte på grund av denna sin egenskap är normgivande, att kampen för tillvaron är ett faktum som inte kan göras om till moral, till handlingsregel.

Frestande har dock varit att — som jag närmare skall diskutera i en följande artikel — uppfatta utvecklingsläran som ett klarläggande av naturens egen moral och att förklara denna moral, med allt vad den innebär av tävlan och strid, vara den för människorna giltiga. Många har dragit den felaktiga konsekvensen, antingen med belåtenhet eller i förtvivlan. Darwin själv snuddade i "The Descent of Man" endast med

några ord vid problemet. Det var sannolikt, skrev han, att hjälpsamhet mot invalider, sjuka och andra fysiskt misslyckade var skadligt för rasen, men den moral som ledde till denna hållning måste dock anses uttrycka en social instinkt av värde för människorna. Ehuru Darwin inte utförde tankegången, är det tydligt att han i godhet och hjälpsamhet såg en frukt av utvecklingen, ett resultat av kampen för tillvaron, och därför, utan att detta närmare bevisades, ansåg dessa egenskaper helgade av naturen själv.

Darwins främste vapendragare, Huxley, gick vid skilda tillfällen mera utförligt in på frågan. Efter att ha givit uttryck åt olika uppfattningar ställde han sig i den berömda Romanes-föreläsningen år 1893 på stådpunkten att den utvecklingens lag som var giltig för naturprocessen inte fick bli etiskt bestämmande — tvärtom var det människans skyldighet att frigöra sig från dess värde så långt detta var möjligt. "Socialt framsteg innebär ett hejdande av den kosmiska processen på varje punkt och dess ersättande med vad som kan kallas den etiska processen; dennas syfte är inte att de skall överleva som händelsevis är de mest livsdugliga (the fittest) ... utan att de skall leva vidare som etiskt är de bästa ... Låt oss göra klart för oss en gång för alla att samhällets etiska framsteg grundas inte på imitation av den kosmiska processen, inte heller på att vi springer vår väg från den, utan på att vi bekämpar den ... Jag vågar tro att den stora intellektuella skillnaden mellan äldre tider och vår egen ligger i den solida grundval vi nått för hoppet att en sådan strävan skall få ett visst mått av framgång."

Den krets av viktorianer som närmast påverkades av Darwins lära torde i regel, vare sig enligt Darwins eller Huxleys metod, ha avvisat utvecklingslärans tillämpning i etiska sammanhang och betraktat en moral som gick ut på självhävdelse och hård kamp mellan enskilda, folk och raser som satanism — för att bruka ett ord av Huxley. Flera av dessa författare, bland dem Huxley, Leslie Stephen och JS Mill, ansåg rent av, trots att de personligen var ateister, den kristna läran vara av värde som uppehållare av moraliska åskådningar utan rötter i darwinismen; Huxley själv ivrade för religiös undervisning i skolorna. HERBERT TINGSTEN